

BİRİNCİ DÜNYA HARBİ'NDE RUMELİ'NDEN OSMANLI ORDUSUNA MÜSLÜMAN GÖNÜLLÜ KATILIMLARI

Hasip SAYGILI

Özet: Bu makalede, Birinci Dünya Harbi'nde imparatorluğun 1877-1878 Rus ve Balkan harplerinde kaybettiği Avrupa topraklarından Osmanlı ordusuna gönüllü olarak katılmış olan Müslüman gençler, Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) ve Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı (ATASE) arşivi belgelerine dayalı olarak incelenmiştir. İncelemede gönüllülerin hangi bölgelerden, ne kadar yoğunlukta geldikleri, Osmanlı Devleti'nin bu gönüllüleri hangi şartlarda, nasıl kabul ettiği ve hangi cephelerde kullandığı açıklanmaya çalışılmıştır. Gönüllülerin yoğun olarak toplandığı toprakları kontrol eden Bulgaristan ve Avusturya-Macaristan'ın konuya dair politika değişikliklerinin katılım miktarına etkileri ortaya konulmuştur. Ayrıca bu gönüllülerin harekete geçmesinde dönemin padişahı Sultan Reşad'ın *cihad* ilanının ne derecede etkili olduğu belgelerin diliyle okunmaya gayret edilmiştir. Bunun yanında sayılarının 50 binden fazla olduğu anlaşılan Müslüman gönüllülerin ilgili kaynaklarda hak ettiği derecede yer almaması ve o tarihten günümüze tarih yazımı ve popüler kültürde hemen hemen hiç gündeme getirilmeyişinin muhtemel sebepleri üzerinde de durulmuştur.

Anahtar kelimeler: Osmanlı ordusu, gönüllü, Müslüman, asker, Birinci Dünya Harbi, cihad, Balkan, Rumeli, Bulgaristan.

Muslim Volunteer Participants of Balkans to Ottoman Army in World War I

Abstract: This article examines the Muslim youth who volunteered into the Ottoman Army during the World War I from the European lands of Ottoman Empire lost in 1877-1878 Russian and Balkan Wars, by using the archive documents from Prime Ministry Ottoman Archives (BOA) and the Military History and Strategic Studies Archives (ATASE). The study tries to figure out the regions from which these volunteers came and the number of the volunteers from each of these regions and also tries to explain the conditions under which the Ottoman Empire accepted these volunteers and the fronts in which the Ottoman Empire deployed them. The study points out that the changes in the politics pursued by Bulgaria and Austria-Hungary which had the control over the regions that the volunteers came from had important effect on the number of the volunteers. Moreover, the study tries to read the extent to which the proclamation of "jihad" by Sultan Reşad had an influence over these volunteers into taking action by examining the language of the documents in the archives. In addition to these, the study also looks into the possible causes for the facts that these Muslim volunteers whose number were apparently over 50 thousand were not mentioned in the relevant sources as they deserved and that they were not brought into the agenda whether in the historical writings or in popular culture from those days till today.

Key words: Ottoman army, volunteer, Muslim, soldier, First World War, jihad, Balkan, Roumeli, Bulgaria.

19'uncu yüzyıl boyunca gerileme sürecini yaşamaya devam eden Osmanlı Devleti, toprak kayıpları yanında, askerlik sistemini istikrarlı bir yapıya kavuşturamamasından kaynaklanan kronik problemlerle de karşı karşıya kalmıştır. Askerliğe elverişli nüfusunun tamamını askere alamayan sosyal ve siyasi bünyesi nedeniyle, özellikle 1826'dan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nda ordunun insan kaynağı ile ilgili sıkıntılar kendini sürekli hissettirmiştir. Fransa'dan başlayarak rakip ülkelerin zorunlu askerlik sistemini uygulamaya koyması Osmanlı İmparatorluğu'nun asker ihtiyacını daha öncelikli bir sorun hâline getirmiştir (Yıldız, 2009, ss. 131-260). 1878 Berlin Andlaşması ile Avrupa'da Romanya ve Tuna Vilayeti (Bulgaristan) dâhil önemli Türk/Müslüman nüfus barındıran topraklarını, 1912-1913 Balkan Harbi sonunda da yaklaşık bugünkü Türkiye Trakyası dışındaki Avrupa topraklarının tamamını kaybeden Osmanlı Devleti insan kaynağı olarak oldukça kısıtlı durumdaydı. 1914 yılında seferberliğin ilanı ile da bu ihtiyacın nasıl karşılanacağı, ülkeyi yöneten kadronun başa çıkmak zorunda olduğu ağır bir mesele olarak kendini gösterecektir¹. İnsan kaynağı problemini çözebilmek için

¹ Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nin asker kaynağı probleminin kendisini nasıl yoğun bir şekilde hissettirdiği askerlik yükümlülüğüne ilişkin mevzuat değişikliklerinden takip edilebilir:

27 Ocak 1916 tarihli kanunla "Dersaadet ahalisi ve bilimum milel-i gayri müslimeden 45 yaşına kadar olanlar fiilen hizmet-i askeriye ile mükellef" kılınmıştır (*Düstur* II/8, 1928, s. 250).

29 Şubat 1916 tarihli kanun değişikliğiyle "ahval-i harbiye dolayısıyla" ülkeye gelmiş ve gelecek olan muhacirlerin ülkeye girişlerinden itibaren 3 ay sonra yaşlarına göre silahaltına alınabilecekleri hükmü getirilmiştir (*Düstur* II/8, 1928, s. 440). Oysa daha önce muhacirlerin askerlikleri 6 yıl ertelenmekteydi.

20 Mart 1916 tarihinde askerlik mükellefiyeti 50 yaşına kadar uzatılmıştır. Kanun hükmü askerlik yapmış olanları da kapsayacaktır (*Düstur* II/8, 1928, s. 730).

3 Temmuz 1916 tarihinde yapılan yasal düzenleme ile seferberlik davetine katılmayanlar ile firarda ve izin süresini 7 gün aşanlara idam cezası hükümlenileceği ile bu cezaların alay seviyesi ve askerlik şubelerince kurulacak mahkemelerde verileceği ve cezaların tasdik ve infazına tümen komutanlarının yetkili olacağı hükmü getirilmiştir (*Düstur* II/8, 1928, ss. 1219-1220).

2 Kasım 1916 tarihli bir düzenleme ile kayıtlı nüfuslarına göre askerlik yaşında olmayanlardan askerliğe elverişli görünenlerin askerlik şubesi heyetince "takdire" askere alınacağı hükmü uygulamaya konulmuştur (*Düstur* II/8, 1928, s. 1353). Ancak ilgili düzenleme 5 Şubat 1917 tarihinde iptal edilmiştir (*Düstur* II/9, 1928, ss. 142-143).

7 Mayıs 1917 tarihinde yapılan bir düzenleme ile askerlik yükümlülüğünün "Her ferdin 18 yaşını ikmal ettiği seneyi takib eden Mart ibtidasından başlar ve 45 yaşını

askerlik mükelleflerini nizami birliklere askere alma yanında; Almanya'daki Müslüman Esir Kampları'ndan (Kon, 2011, ss. 128-187), firariler ve hapisanelerden (Safi, 2012, ss. 181-187, 194), aşiretlerden, ülke içindeki muhacir ve mültecilerden, tarikatlardan gönüllüler toplandığı bilinmektedir (Beşikçi, 2012, ss. 160-194). Zikredilen kaynaklardan başka, artık ülkenin siyasi hudutlarının dışında kalmış Müslüman halktan da önemli sayıda *gönüllü* asker toplanmıştır.

Gerçi Balkan Harbi esnasında da çeşitli kaynaklardan gönüllüler toplanmıştı. Fakat bunların teşkilatı ve kullanım usulleri birbirinden çok farklı olmuştur. Balkan Harbi'nde gönüllülerin mühim bir kısmına askerî elbise dahi giydirilemeden ve çoğu kez birliklerin bünyesi içinde fakat ayrı teşkilleri hâlinde bazen mahallinden nüfuz sahibi kişilerin komutasında görev verilmiştir (Özdemir, 2005, ss. 423-435). İncelediğimiz dönem boyunca Rumeli Balkan gönüllülerinin ise ayrı teşkilleri hâlinde, disiplinsizliğe meyyal bir çerçevede kullanılmasına izin verilmemiştir. Dolayısıyla Balkan Harbi gönüllülerinin kullanılması genellikle başarılı olamazken, Birinci Dünya Harbi'nde orduya katılan Rumelili Müslüman gönüllüler, ordunun başarısını aşağı çekmemiştir.

Diğer taraftan bu makalenin konusu olan Birinci Dünya Harbi'nde, 1878-1913 arasında kaybedilmiş Rumeli topraklarından ordu saflarına katılan on binlerce Müslüman gönüllünün hikâyesi Osmanlı askerî tarih literatüründe ele alınmış değildir². Bu makalenin yazarı da 2009-2010 yıllarında görevli olarak bulunduğu Kosova'nın Prizren şehrinde mahalli halkta bulunan Birinci Dünya Harbi yıllarında Prizren Ahz-ı Asker Şubesi tarafından askere alınarak birisi Galiçya ve Azerbaycan harekâtına da katılmış iki erin terhis belgelerini görünceye kadar konudan haberdar değildi. Erişilebilen arşiv belgelerine dayalı

ikmal ettiği seneyi takib eden senenin Teşrin-i evvelinde nihayet bulur." hükmü getirilmiştir (*Düstur* II/9, 1928, s. 666). Ayrıca bk. (Beşikçi, 2011, s. 62).

² Birinci Dünya Savaşı'nda Rumeli Müslüman gönüllülerinin yoğun olarak istihdam edildiği Suriye, Filistin, Irak ve Kafkasya cepeleri hakkında ayrıntılı olarak yayımlanmış hacimli resmî harp tarihi kaynaklarında anılan gönüllü katılımlara ilişkin hemen hiçbir bilginin verilmemesi ilginçtir (Belen, 1964a), (Belen, 1964b), (Belen, 1965), (Belen, 1966), (Belen, 1967), (*Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, 1979), (*Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, 1986), (*Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, 1993) ve (*Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, 2001). Romanya cephesinin de anlatıldığı diğer bir eserde, harekâta gönüllülerin yoğun olarak görev yaptığı bilinmesine rağmen, personel kaynağı anlatılırken söz konusu gönüllülere değinilmesine gerek görülmemiştir (*Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi*, 1996, s. 210). Yine 1914-1918 döneminin siyasi, sosyal ve askerî gelişmelerinin 4 büyük ciltte ayrıntılı olarak anlatıldığı Yusuf Hikmet Bayur'un *Türk İnkılâbı Tarihi*'nde de konu hakkında herhangi bir bilgi yoktur (Bayur, 1957), (Bayur, 1983), (Bayur, 1991a) ve (Bayur, 1991b).

olarak yapılan bu çalışmada Romanya, Bulgaristan, Arnavutluk, Kosova, Sancak, Makedonya ile Batı Trakya'dan Struma Nehri'ne kadar olan bölgeden Osmanlı ordusuna gönüllüler toplandığı görülmüştür. Toplanan bu gönüllülerin Makedonya, Romanya, Galiçya, Irak, Filistin, Suriye ve Kafkas cephelerinde istihdam edildikleri anlaşılmaktadır.

Bilindiği gibi Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti, Almanya ve Avusturya-Macaristan ile beraber Üçlü İttifakı teşkil etmekteydi. Daha sonra Bulgaristan da bu ittifaka katılacaktır. Balkanlarda Sırbistan ve Yunanistan İtilaf Devletleri safındadır. Romanya ise tarafsız görünmesine rağmen İtilaf Devletlerine müzahirdir. 1915 yılı sonuna doğru Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan eş zamanlı harekâtla Sırbistan ordusunu mağlup ederek Sırbistan'ı işgal etmişler, Romanya'ya karşı 1916 yılında yapılan harekâtla Romanya Müttefik Devletlerce işgal edilmiştir. Yunanistan cephesinde İtilaf Kuvvetleri'ne karşı Makedonya cephesi açılmıştır. Ayrıca Galiçya'da Rusya'ya karşı harekât icra edilmiştir. Sırasıyla Romanya harekâtına 6'ncı Kolordu, Makedonya harekâtına 20'nci Kolordu ve Galiçya harekâtına 15'inci Kolordu katılmışlardır. Bu kolorduların personel ikmalinde yoğun olarak Balkan Müslüman gönüllülerinden faydalanılmıştır.

Memâlik-i Osmaniyye'ye Hariçten Gelen Mücahidin ve Gönüllüler³

Eldeki belgelere göre Osmanlı ordusuna katılan gönüllülerin Sultan Reşad'ın *cihad-ı ekber* çağrısıyla harekete geçtikleri anlaşılmaktadır (BOA, HR.SYS, 2170/6 ve HR.SYS, 2319/4). Cihad çağrısının, genel kabulün aksine, ülke dışında kalmış Balkan Müslümanları arasında kayda değer bir etki yarattığı görülmektedir. Cihad ilanından çok kısa bir süre sonra 21 Kasım 1914 tarihinde Romanya'nın Köstence şehrinde bulunan Osmanlı Konsolosluğu "Cihad-ı ekbere iştirak arzusuyla müracaat eden ve tabiiyet-i ecnebiyyede bulunan Müslümanlara pasaport istihali için" ne gibi kolaylıklar gösterileceği konusunda talimat talep etmiştir (BOA, BEO, 4324/324231, 1333 M 11). Söz konusu talimat talebi üzerine 29 Kasım 1914 tarihinde Meclis-i Vükela tarafından Hariciye Nezaretine "cihad- ekbere iştirak arzusuyla müracaat eden ve tabiiyet-i ecnebiyyede bulunan Müslümanlar"a pasaport temininde gereken kolaylıkların gösterilmesi kararı verilmiştir (BOA, MV, 195/21, 1333 M 10).

Dönemin yürürlükte olan 'Mükellefiyet-i Askeriye Kanunu'nda, Sultan'ın *cihad* ilanını müteakip, Osmanlı ordusuna ülke dışından gönüllü olarak katılmak isteyen Müslümanlara ilişkin herhangi bir hüküm mevcut değildir. Ancak "ahval-i harb dolayısıyla muhacirînden ve gayr-i mükellef olanlardan gönüllü girmek isteyenlerin müddet-i hizmetleri seferberlik devamına münhasır kalmak

³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) belgelerinde dosya başlığı olarak ifade bk. HR.SYS, 2319/4.

üzere kayd ve kabülleri tamim” edildiği Harbiye Nezaretinin 16 Şubat 1915 tarihli yazısıyla bildirilmiştir (BOA, HR.SYS, 2319/4).

Bu gönüllülerin başlangıçta, Osmanlı Devleti diplomatik temsilcilerinin temininde *teshilat* gösterdiği pasaportlarla geldikleri anlaşılmaktadır. Osmanlı yetkili makamları gelen her gönüllüyü kabul etmemiş, başlangıçta prensip olarak 20 yaşından küçük gençleri orduya almamışlardır. Yaşları tutmayan gençler orduya katılmazken, bunların kendi memleketlerine iadesi sakınca yaratacağı ve “burada muhacir sıfatlarıyla iskânlarında müşkülât bulunduğu” gerekçesiyle belli yaştan daha küçük olanlara Osmanlı konsolosluklarından pasaport verilmemesi için Harbiye Nezareti tarafından ilgili makamlara talimat verilmiştir⁴.

20 yaşından aşağı gönüllüler hakkında Harbiye Nezareti, arzu ettikleri takdirde eğitim merkezlerine gönderilecekleri ve ileride ordunun lüzum göreceği yerlerde istihdam edileceklerini bildirmiştir. Ancak bu gönüllülerin “mahall-i istihdam talep eylememeleri” şartını önceden kabul etmeleri gerektiği açıklanmıştır (BOA, HR.SYS, 2319/4). Ancak iki hafta kadar kısa bir süre sonra Harbiye Nezareti gönüllüler için yaş sınırını *ahz-ı asker kanunu*'na paralel şekilde 18 yaşından aşağı olmama olarak tayin edecektir. Bununla beraber, gelen gönüllülerin askerlik görev ve hizmetlerini kendilerinden beklediği bedeni kabiliyette bulunmaları hâlinde kabul edilmelerinin sefaret ve şehbenderhanelere tebligatı Harbiye Nazırı'nın 16 Şubat 1915 tarihli yazısıyla talep edilmiştir (BOA, HR.SYS, 2319/4).

Ancak harbin ilerleyen dönemlerinde yaş ile ilgili tahditlere İstanbul'a sevk edilenler dışında uyulmadığına ilişkin örnekler görülmektedir. Resmî bir yayına göre, Galiçya cephesindeki 15'inci Kolordu'ya 19 Ekim 1916 tarihinde Taşlıca ve İpek havalisinden gönderilen Müslümanlar arasında 14-15 yaşları arasında çocuklar ile 50-60 yaşlarında kimseler olduğundan bahsedilmektedir (Akçakayalıoğlu, 1967, s. 87).

Romanya Gönüllüleri

93 Harbi ile Osmanlı Devleti'nin siyasi hudutları dışında kalan Romanya'nın Müslüman ahalisinden gönüllülerin Padişah tarafından “ilan buyrulan cihad-ı ekber üzerine” dinî bir hissiyat ve şevk ile harekete geçtikleri anlaşılmaktadır⁵ (BOA, HR.SYS, 2319/4). 1914 yılının sonunda Romanya Müslümanlarından

⁴ Aynı dosyada bk. Dâhiliye Nezaretinin 19 Ocak 1915 tarihli Hariciye Nezaretine tezkeresi ve Hariciye Nezaretinin 23 Ocak 1915 tarihli Rusçuk konsolosluğuna talimatı.

⁵ Romanya Türkleri/Müslümanları Balkan Harbi sırasında da gönüllü olarak Osmanlı ordusuna katılmak istemişler, ancak ihtiyaç bulunmadığı gerekçesiyle başvuruları kabul edilmemiştir (Özdemir, 2005, s. 426).

İstanbul'a Romanya'nın Köstence şehri ile Bulgaristan'ın Rusçuk ve Varna şehirlerindeki Osmanlı diplomatik temsilcileri vasıtasıyla gönüllüler gönderildiği arşiv belgelerinden takip edilebilmektedir. Sofya Sefareti'nin 15 Şubat 1915 tarihinde Hariciye Nezaretine yazdığına göre söz konusu gönüllülerin büyük bir kısmı Romanya'dan *firaren* Rusçuk'a gelmekte ve Osmanlı konsolosluğuna müracaat etmektedir (BOA, HR.SYS, 2319/5). Buradan gönüllülere pasaport tanzim edilmekte ve yol masrafları karşılanarak günü gününe trenle İstanbul'a yollanmaktadır. Gönüllülerin sevkıyatı Rusçuk Konsolos Vekili Casana Efendi tarafından doğrudan Hariciye Nazırı Said Halim Paşa'ya hemen hemen günlük olarak rapor edilmektedir (BOA, HR.SYS, 2319/4)⁶.

Bu raporlara göre 16 Aralık 1914 ile 18 Ocak 1915 tarihleri arasında 1206 gönüllü İstanbul'a sevk edilmiştir. Romanya'dan gönderilen bu gönüllülerin yol masraflarının İstanbul tarafından karşılandığı görülmektedir. Bu çerçevede Hariciye Nazırı telgraf havalesiyle ilgili konsolosa 10.000 Frank para yollamıştır (BOA, HR.SYS, 2319/5). 23 Ocak 1915 tarihli telgrafıyla Hariciye Nazırı, Rusçuk konsolosuna ordu kadrosu tamamlandığı için artık gönüllü gönderilmemesini, başvuracaklara teşekkür edilmesi talimatını vermiştir. Ancak kısa bir süre sonra, 2 Şubat 1915 tarihinde Harbiye Nazırı tarafından gönüllülerin kabulü imkânı doğduğundan bahisle arzu edenlerin önce eğitim merkezlerinde talim ve terbiye görmek ve daha sonra "orduca görülecek lüzuma göre istihdam edilmek ve kendilerinin mahall-i istihdam talep eylememeleri şartıyla" kabul edilebilecekleri Hariciye Nezaretine yazılmıştır (BOA, HR.SYS, 2319/5). Hariciye Nezaretinin 4 Şubat 1915 tarihli gönüllü kabulüne tekrar başlanması talimatından sonra, Sofya sefiri Fethi [Okyar] 15 Şubat 1915 tarihinde cihad ilanı üzerine Romanya'dan birçok kişinin harbe katılmak için Rusçuk'a gelerek konsolosluğa başvurduğunu ancak bunların sevkıyat masrafları için ödenek olmadığından İstanbul'a yollanmadıklarını beyan etmektedir. Fethi [Okyar] Bey, gönüllülerin sevklerinin sağlanamamasının "ahali-yi İslamiye beyninde suî tesir hasıl" edeceğinden bahisle konsolosluğa yeterli paranın süratle yollanmasını talep eder (BOA, HR.SYS, 2319/5). Ancak, Osmanlı Devleti'nin yaşadığı ekonomik sıkıntıların talep edilen paranın yollanmasına imkân vermediği anlaşılmaktadır. Harbiye Nezareti 9 Mart 1915 tarihinde gönüllülerin mali durumları uygun olanlarının yol masraflarını kendilerinin karşılamasını, diğer gönüllüler için 100 lira yollandığını ilgili makamlara yazı ile bildirecektir. Atina, Sofya ve Bükreş sefaretlerine gönüllü olarak başvuranların masraflarının hükûmet tarafından karşılanıp karşılanmayacağı sorulması üzerine de, Harbiye Nezaretinin 23 Mart 1915

⁶ Anılan raporların Fransızca olanları bu çalışma için Yücel Özel tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

tarhli yazısıyla ancak mali durumu yol masrafını karşılayabilecek olanlara müsaade edilmesi, diğeri gönüllülerin kabul edilmemesi cevabı verilmiştir.

Aynı dönemde ilgili bütün konsoloslukların Osmanlı ordusuna katılmak üzere müracaat eden gönüllüler için “harbin meşakkatine mütehamil olduklarına dair birer rapor ibraz etmelerini usul ittihaz” etmeleri konusunda bizzat Harbiye Nazırı Enver Paşa imzasıyla 1 Nisan 1915 tarihinde ilgili makamlara yazı yazılmıştır. Bu tedbirin gerisinde de Osmanlı Devleti'nin harp dönemi ile daha da ağırlaşan ekonomik buhranın etkisi sezilmektedir.

Anılan tarihten sonra da Romanya'dan Tuna Nehri'ni aşarak Bulgaristan'ın Rusçuk şehrine gelen gönüllülerin buradaki Osmanlı Konsolosluğu vasıtasıyla İstanbul'a gönderildikleri arşiv evrakından anlaşılmaktadır. Yine arşiv vesikalarından anlaşılacağı kadarıyla, Osmanlı ordusuna katılmak üzere bazı gönüllüler Romanya'dan Bulgaristan'ın Varna şehrine geçerek oradaki Osmanlı Konsolosluğundan pasaport alarak İstanbul'a gelmişlerdir⁷.

Bahse konu gönüllüler Romanya'dan gelirken, Başkumandanlık Vekâleti gelen gönüllülerin sayı ve isimlerinin basında neşri konusunda 1 Ocak 1915 günü siyasi mahzur olup olmadığına ilişkin Hariciye Nezaretinin görüşünü sorar. Hariciye Nezareti, düşünülen neşriyatın gelmekte ve gelecek olan gönüllüler hakkında “Romanya gibi hükümet-i ecnebiyye tarafından bazı tedâbir-i mania ittihazına sebebiyet vereceği” gerekçesiyle 5 Ocak 1915 tarihinde olumsuz görüş bildirir.

Bulgaristan ve Bulgar İşgalindeki Bölgelerden Gönüllüler

İncelenen dönem boyunca Bulgar işgalindeki, Batı Trakya'dan Struma Nehri'ne kadar olan bölge, Güney Kosova ve Makedonya ile Bulgaristan'ın kendi topraklarından Osmanlı ordusu için gönüllü toplandığı anlaşılmaktadır. Mevcut kayıtlara göre ilk gönüllüler Bulgar makamlarının bilgisi dışında Batı Trakya'dan toplanmıştır.

Bu gönüllülerin nasıl bir ruh hâli ile toplandığı konusunda Gümülcine Müftülüğünden Dedeagaç Konsolosluğuna gönderilen 25 Aralık 1914 tarihli bir yazı açık bir fikir vermektedir. Yazıya göre, Gümülcine merkez ve köylerinden insanlar “kıraat edilen fetâva-yı şerîfe mucibince ilan edilen cihad-ı ekbere bizzat dahalet ve mücahidin-i muhtereme-i İslamiyye ile beraber ebedî düşmanlarımızla mücadele üzere ordu-yu Osmaniyye'ye gönüllü olarak kayd ve kabul olunmak arzusunda” (BOA, HR.SYS, 2170/6) olduklarını bildirmişlerdir.

⁷ BOA, HR.SYS, 2319/4 içinde Bulgaristan makamlarının Varna'dan gelen gönüllülere önceleri izin verirken daha sonra zorluk çıkardığına ilişkin yazışmalar için bk. Edirne Valiliğinin Hariciye Nezaretine 18 Şubat 1915 tarihli yazısı.

Gümülcine'den “cihad-ı ekbere bedenlen iştirak arzusunda olan bir hayli İslam gençlerin de Bulgar hükûmetinin nazar-ı dikkatini celb etmemek üzere peyderpey Dedeâğaç'a gelmekte” olduklarını ve buradan Dimetoka'ya sevk edildiklerini Dedeâğaç Konsolosu rapor etmiştir. Konsolosa göre, halktan gönüllü gençlerin Osmanlı ordusuna katılacakların sayısı “birkaç bine bâliğ olacaktır” (BOA, HR.SYS, 2170/6).

Dedeâğaç'a yollanmış gönüllülerin Dedeâğaç'a kadar yol masraflarının *ashab-ı hamiyetten* sağlandığını belirten Müftülük, 25 Aralık 1914 tarihinde oradan daha sonra sevk edilecekleri mahalle kadar yol masraflarının Konsoloslukça teminini talep etmiştir. Batı Trakya'nın Müslüman ahalisi, ekonomik olarak parlak seviyede görünmemesine rağmen çeşitli merkezlerde defalarca aralarında topladıkları mütevazı yardım paralarını Dedeâğaç Şehbenderliğine teslim etmiştir. Bu nakdi yardım kampanyalarının da dinî bir retorik ile gerçekleştirildiği görülmektedir. Nitekim 27 Aralık 1914 tarihli Dedeâğaç Şehbenderliğinin yazısında halkın nakdî yardımları *cihad-ı ekbere mâlen iştirak* olarak ifade edilmektedir. Hariciye Nazırı Said Halim Paşa, Batı Trakya halkının hamiyetini Müdafaa-i Milliye Cemiyeti Riyaseti'ne 27 Aralık 1914 ve 3 Ocak 1915 tarihli tezkereler ile Enver Paşa'ya 3 Ocak 1915 tarihli tezkere ile övmüştür.

Diğer taraftan, gönüllü olarak orduya katılım ve nakdî yardım girişimlerinde bulunan Batı Trakya Müslüman ahalisi için kısa bir süre sonra 19 Ocak 1915 tarihinde Hariciye Nazırlığından Dedeâğaç Konsolosluğuna verilen bir talimatla bölgeden gönüllü gönderilmesine mani olunması talep edilir (BOA, HR.SYS, 2405/64). Belgeler bu kararın niçin alındığı konusunda bize bir bilgi sunmamaktaysa da henüz daha Müttefikler safında savaşa girmemiş olan bölgeyi kontrol eden Bulgaristan'ı tedirgin etmeme düşüncesinin etken olduğu söylenebilir.

Bulgaristan işgalinde bulunan Batı Trakya'dan 1915 yılı başı itibarıyla konulan gönüllü toplama yasağı, Bulgaristan'ın Yunanistan kontrolünde bulunan ve yoğun Türk/ Müslüman halk ile meskûn Struma Nehri'ne kadar olan koridoru 1916 Ağustos'unda işgalinden (Görgülü, 1993, s. 181) sonra kaldırıldı ve anılan bölgeler ile Makedonya'dan askere alınan Müslümanların İstanbul'a yollanmak üzere oldukları anlaşılmaktadır. Bulgar ordusu nezdinde Osmanlı Askerî Temsilcisi olarak bulunan Erkân-ı Harp Miralayı Ali [Sezer]⁸, Harbiye Nezaretine gönderdiği şifreli telgrafta (ATASE, BDH, 1919, 149, 001/036) anılan bölgelerin Müslüman ahalisinden 19-25 yaşları arasında yaklaşık 14.000

⁸ Anılan subay 19 Eylül 1915'te Sofya Ataşemiliterliği'ne atanmış daha sonra 19 Ekim 1917 tarihinde Bulgar Karargâhına Osmanlı askerî murahhası olarak görevlendirilmiştir (*Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri*, Cilt:2, 2009, s.14).

neferin Bulgar Depo⁹ birliklerinden yakında İstanbul'a sevk edileceğinin Bulgar makamlarınca kendisine bildirildiğini ifade etmektedir. Aynı telgrafta, daha önce Osmanlı ordusunda askerlik yapmış bazı eski yükümlülerin de İstanbul'a yollanacağı haber verilmektedir. Osmanlı Askerî Murahhası Miralay Ali Bey, 24 Ekim 1916 günü itibarıyla da Gümülcine'den 504 neferin “Galiçya'daki depo alayımıza” gönderildiğini Harbiye Nezaretine rapor etmiştir (ATASE, BDH, 1919, 149, 001/063). Yukarıdaki telgraftan 5 gün sonra 29 Ekim 1916 günü yine Harbiye Nezaretine, Sofya'dan *Ataşemiliter namına* çekilen bir telgrafta da Previşt, Sılçe ve Dubçine şehirlerinden toplam 1449 neferin İstanbul'a sevk edildikleri haber verilmektedir (ATASE, BDH, 1919, 149, 001/045). Miralay Ali Bey de 31 Ekim 1916 tarihli raporunda “Cuma-i Bâlâ'dan muallim 1.338 nefer Galiçya'ya Depo Alayımıza sevk edilmiştir” demektedir (ATASE, BDH, 1919, 149, 001/067). Anlaşıldığına göre, anılan merkezden daha önce Osmanlı ordusunda askerlik yapmış tecrübeli yükümlüler toplanmıştır. Miralay Ali Bey aynı tarihte gönderdiği bir başka raporda da bahse konu Osmanlı eski kaza merkezinden 1.533 acemi neferin İstanbul'a gönderildiğini bildirmektedir (ATASE, BDH, 1919, 149, 001/068).

Osmanlı Harbiye Nezaretinin bir belgesi, Sofya Askeri Ataşesi ile Alman ve Avusturya temsilcilerinden alınan bilgiye göre 1916 yılı 6 Ekim'i ile 31 Ekim'i arasında 15'inci Kolordu ve 10'uncu Depo Alayı'na Bulgaristan'dan 4.179, Sırbistan ve Karadağ'dan 3.954 ve Avusturya'da bulunan Osmanlı tebaasından 88 olmak üzere toplam 8.221 neferin sevk edildiğini ifade etmektedir (ATASE, BDH, 1919, 149, 001/085). Takip eden Kasım ayında da mahallî Müslüman halktan neferlerin gerek Galiçya'daki bütünleme birlikleri gerekse diğer cephelerde istihdam edilmek üzere İstanbul'a yollanmaları devam etmiştir.

Bulgaristan ordusu nezdindeki Osmanlı askerî temsilcisi Miralay Ali Bey 7 Kasım 1916 tarihli Köstendil'den yolladığı raporunda ise, bir gün öncesi yollanan 1.280 neferle beraber Galiçya'ya toplam 5.379 neferin sevk edildiğini bildirmiştir (ATASE, BDH, 1919, 149, 001/072) Aynı raporda İstanbul'a da 123 neferin gönderildiğini ifade etmektedir.

Arşiv kayıtlarında ayrıntı bulunmamasına rağmen Romanya, Avusturya işgalindeki Sancak bölgesi, Bulgaristan ve Bulgaristan işgalindeki Batı Trakya, Güney Kosova ve Makedonya dışındaki Balkan ellerinden de Osmanlı ordusuna gönüllü katılımlar olduğu anlaşılmaktadır. Atina Sefiri Galib [Kemali Söylemezoğlu] Bey'in orduya katılacak olanların yol masraflarının hükümet tarafından ödenip ödenmeyeceğini 9 Mart 1915 tarihinde sormasından (BOA, HR.SYS, 2319/5), Yunanistan'dan da bazı gönüllülerin orduya katılma arzusunda olduğu sonucu çıkarılabilir. Ancak 1916 ortalarına kadar nüfuz edebildiğimiz mevcut arşiv vesikasına göre katılımın yoğunluğunu tahmin ve

⁹ Acemi er eğitim merkezi, personel ikmal [bütünleme] merkezi.

tespit mümkün görünmemektedir. Söz konusu gönüllü katılım taleplerinin Batı Trakya ile Struma Nehri arasında kalan Serez, Kavala, Drama gibi kayda değer Türk ve diğer Müslüman nüfusun bulunduğu bölgelerden olduğu tahmin edilebilir. Nitekim, anılan bölgeler Bulgarlar tarafından Ağustos 1916'da işgal edildikten sonra bu bölgelerden önemli sayıda gönüllü toplanmış olduğuna yukarıda temas edilmişti. Bunlara ilaveten bizzat Harbiye Nazırı Enver Paşa tarafından 31 Ekim 1916 tarihinde verilen bir talimatta "Drama civarı mıntikasındaki Müslümanlardan teşekkül etmiş olan sekiz milis taburundan beşi[nin] 20'nci Osmanlı Kolordusunun emrinde" olduğu belirtilerek aynı bölgeden toplanmış ve hâlen Bulgar ordusu emrinde görev yapan diğer üç taburun da 20'nci Kolordu emrine gönderileceği bildirilmiştir. Bu talimatta "efrad menbâı vazı olan Drama ve civarı mıntikasında yeni taburlar teşkili ve ilk sekiz taburda bulunan milis zabitanının bu taburlarda amir olarak istihdamı" emredilmiştir (ATASE, BDH, 1942, 223, 009/27). Struma Nehri doğusundan Batı Trakya'ya kadar olan arazinin Osmanlı ordusu tarafından asker kaynağı olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Nitekim 1 Haziran 1917 tarihinde Bulgar ordusu nezdindeki Osmanlı Askerî Temsilcisi'nin raporuna göre, "Siroz, Drama, Kavala ahalisinden" 900 mevcutlu dört tabur daha kurulduğu görülmektedir. (ATASE, BDH, 1945, 235, 1/5). Bunların dışında yine Askerî Temsilci raporuna göre 1917 Temmuz ayı başlangıcında son üç ay itibarıyla Drama ve Kavala havalisinden Drama'daki Depo Alayı'na gelen gönüllü erlerin sayısı 3561 olmuştur (ATASE, BDH, 1945, 1/7).

Bunların dışında, Kasım 1915'te Sırp ordusunun dağıtılmasından sonra Bulgaristan tarafından işgal edilen Kosova'nın güney bölgelerinden (Malcolm, 1998, s. 320) de Osmanlı ordusuna asker toplandığı anlaşılmaktadır. Kosova'da 2009 ve 2010 yıllarında mahallî halkta şahsen gördüğümüz iki ayrı terhis tezkeresine göre Prizren'de Osmanlı ordusuna asker sağlamak için **ahz-ı asker şubesi** faaliyete geçirilmiştir. Anılan askerlik şubesinin askere aldığı iki *mükellef*'ten 1891 doğumlu Nazif oğlu Hamdi, 4 Şubat 1916 tarihinde asker edilmiş ve 15'inci Tümenle beraber Romanya ve Azerbaycan harekâtına katılmıştır. Diğer *mükellef* 1877 doğumlu Âdem oğlu İsmail, 2 Haziran 1918 gibi geç bir tarihte silah başına çağırılmıştır. Her iki *mükellef*'in de Mondros Mütarekesi'nden sonra terhis edildikleri görülmektedir¹⁰. Prizren'deki askerlik şubesinin mahallinden ne kadar asker topladığı, benzeri *ahz-ı asker* şubelerinin bölgede başka şehirlerde de kurulup kurulmadığı şimdilik bilinmemektedir.

¹⁰ Basına yansıdığı kadarıyla er Adem oğlu İsmail'in terhis belgesi 18 Mart 2010 tarihinde Prizren Kültür Evi'nde düzenlenen törenle Priştine Büyükelçisi Hüsrev Ünler tarafından oğlu Nehat Kazaz'a takdim edilmiştir (*Kosova'da Çanakkale Şehitleri Anıldı*, 2010, url). <http://www.beyazgazete.com/haber/2010/03/19/kosova-da-canakkale-sehitleri-anildi.html>.

Belgelere göre Teşkilat-ı Mahsusa kontrolünde teşkil edilen *Osmancık Gönüllü Taburu* için de bölgeden personel toplandığı anlaşılmaktadır. Arşiv kayıtlarında anılan birlik personelinin olup İngilizlere esir düşen “Onbaşı Prizrenli Rasim Ali” Birmanya [şimdiki Myanmar]’da Thayemato Esir Kampı’nda 4 Mart 1917 tarihinde intihar etmiştir (BOA, HR.SYS, 2204-22 ve HR.SYS, 2205/15). Anılan gönüllü birliği hakkında arşivlerde başka bir bilgiye rast gelinmemiştir. Ancak belgeye dayanmayan popüler tarih anlatılarında Osmancık Gönüllü Taburu’nun Rumeli gönüllülerinden teşkil edildiği sıkça ifade edilen bir görüştür.

Bulgaristan’ın Osmanlı Ordusuna Gönüllü Katılımları Engelleme Girişimleri

Anılan dönem boyunca Bulgaristan’ın Osmanlı Devleti’ne karşı derin bir düşmanlık hissiyle dolu olduğu (Baki, 1934, s. 159)¹¹, (Erem, 2006, ss. 1-9) ancak politik zorunluluklarla 19 Ağustos 1914 tarihinde iki ülke arasında *Osmanlı-Bulgar İttifak ve Dostluk Anlaşması* imzalandığı bilinmektedir (Bıyıklıoğlu, 1992, ss. 101-102). Bu anlaşma metninde Osmanlı ordusuna gönüllü transit geçişleri hakkında bir hüküm olmamasına rağmen, anlaşmanın Romanya’dan gelip pasaportla transit İstanbul’a geçecek Müslüman gönüllülere prensip olarak Bulgaristan’ın engel çıkarmaması konusunda zımni bir mutabakat sağladığı anlaşılmaktadır. Esasen Bulgaristan’ın yasal pasaport taşıyan sivil geçişlere zaten mani olmaması gerekirdi.

Ancak harbin ilk yılında Bulgaristan makamlarının geçerli pasaportla Osmanlı ülkesine geçmek isteyenleri *salıvermediği* konusunda birçok yazışma mevcuttur. Bunlardan Edirne vilayetinden, Hariciye Nezaretine yazılan bir arizada daha önce olduğu gibi Varna Konsolosluğundan pasaport alarak *Memâlik-i Osmaniyye’ye gelmek üzere* Eski Mustafa Paşa’ya¹² gelen gönüllülerin anılan şehirde Bulgar Kaymakamlığınca Osmanlı topraklarına geçişlerine baskı yapılarak mani olunduğu ve geldikleri yere geri gönderilmek üzere tutuklandıkları bilgisi mevcuttur. Aynı raporda, Osmanlı İmparatorluğu’na gelmekte olan muhacirlerin Bulgar zabitasınca tutuklanmakta oldukları ve ancak rüşvet mukabili serbest bırakıldıkları da haber verilmektedir. Valiliğin 18 Şubat 1915 tarihli yazısında muhacirlerin ve Romanya’dan “ordu-yu Osmani’ye iltihak etmek üzere transit geçecek yolcuların Bulgaristan hududu

¹¹ Anılan eserde Bulgaristan’ı ziyaret eden Erkân-ı Harbiye-i Umumiyye Reis-i sânisî Erkân-ı harp Miralayı Albay Hafız Hakkı Bey’in Bulgaristan’da Türk düşmanlığının pek şiddetli olduğuna dair 9 Haziran 1915 tarihli raporunun metni bulunmaktadır.

¹² Edirne’ye 34 km. mesafede Cısr-i Mustafapaşa. Şimdiki adı Svilengrad. Bulgaristan’la 15 Eylül 1915 tarihinde yapılan “tashîh-i hudut muahedenâmesi” öncesinde Osmanlı Bulgar hududu buradan geçiyordu (*The Geographical Journal*, 1914, s. 566).

zabıtasınca tazyik edilmeyerek mürûrlarına müsaade olunması” için gerekenin yapılması talebinde bulunulmuştur (BOA, HR.SYS, 2319/4). Bunun üzerine Hariciye Nezareti 25 Şubat 1915 tarihinde Sofya Büyükelçisi Fethi [Okyar]’a bir telgraf gönderir ve Bulgaristan makamları nezdinde girişimde bulunması talimatını verir. Fethi [Okyar] Bey bunu zaten daha önce yapmış olduğunu şifreli telgrafla Hariciye Nezaretine bildirir. Bahse konu girişim sonuç vermiş olacak ki Bulgar makamlarının transit geçen gönüllülere zorluk çıkardıklarına dair bu tarihten sonra herhangi bir resmî yazışmaya rastlanılmamıştır.

Esasen 6 Eylül 1915 tarihinde Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında yapılan *tashîh-i hudut muahedenâmesi* iki devlet arasındaki ilişkiler için bir dönüm noktasıydı. Bu anlaşma ile Bulgaristan, Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Devleti arasındaki Üçlü İttifak’a girmeyi ve savaşa *boyunca* “Bulgaristan’a çok büyük kıymet ve ehemmiyette toprak terk etme” zorunda kaldı (Bıyıklıoğlu, 1992, s. 103)¹³. Anlaşma metninde konuya ilişkin herhangi bir hüküm bulunmamasına (Dobrav, 2005, ss. 1-7) rağmen, anlaşma müzakerelerinde gerek Bulgaristan’ın kendi arazisinden gerekse daha sonra işgal edeceği Kosova, Makedonya ve Struma Nehri’nden Batı Trakya’ya kadar olan bölgelerden Müslümanların gönüllü olarak Osmanlı ordusuna katılımları görüşülmüş ve iki taraf arasında mutabakat sağlanmış olması kuvvetle muhtemeldir. Bugün için elimizde bir delil olmamakla beraber, büyük bir ihtimalle Bulgaristan, gönüllülerin Osmanlı ordusuna sevkiyle, savaş sonunda bunların çoğunluğunun sağ olarak geri dönme ihtimallerinin zayıf olması sebebiyle kontrol ettiği bölgelerde Müslüman nüfus oranını düşüreceğini hesaplamış olmalıdır. Anlaşmanın imzalanmasından birkaç ay sonra Bulgaristan işgalindeki Prizren’de Osmanlı Devleti’nin askerlik şubesi göndererek asker toplamaya başladığına yukarıda işaret edilmişti. Yine özellikle 1916 yılının Ağustos, Eylül ve Ekim aylarında gönüllü sevkıyatı işlemlerinde bir yoğunluk gözlenmektedir.

1916 yılı Ekim ayında *Osmanlı Rumeli Müfrezesi* olarak da bilinen Takviyeli 177’nci Piyade Alayı Makedonya cephesine sevk edilmiştir. Anılan birlikte takım komutanı olarak görev yapan bir subayın 24 yıl sonra yayımladığı bir kitaba göre alayın Köprülü’ye ulaşması ile mahallî Müslüman halktan “kendisinde askerlik yapma kuvveti gören herkes” alaya gönüllü yazılmak için müracaat etmiştir (Erem, 2006, s. 9). Osmanlı birliğinin bölgeye yeniden gelmekte olduğunu duyan Müslüman ahaliden birçokları “saatlerce mesafeden ağlaya ağlaya” karşılamaya gelmiş, subay ve erleri evlerinde misafir etmiş ve müfrezeye birliklerini gördükleri yerde kurbanlar kesmişlerdir (Erem, 2006, ss. 8-

¹³ Başka bir kaynağa göre Bulgaristan’a 2.600 km² bir arazi ile 65.000 nüfus bırakılmıştır (Bayur, 1991, s. 480).

33)¹⁴. Ancak Osmanlı Rumeli Müfrezesi'nin Müslüman halktan gördüğü bu sıcak alaka bulgarları rahatsız etmiş, alayın gönüllü toplama faaliyetlerini kısıtlamışlardır.

Eldeki arşiv belgelerine göre de 1916 yılı Ekim ayı sonu itibarıyla Bulgaristan, Osmanlı ordusu adına asker toplama faaliyetlerini yavaşlatmış görünmektedir. Harbiye Nezareti tarafından verilen talimatla Bulgaristan ordusu nezdindeki Osmanlı Askerî Temsilcisi “Trakya Müslümanlarının heyet-i umumiyesinden istifade ile Makedonya ve Arnavutluk Müslümanlarının Ordu-yu Hümayuna verilmesi” konusunda girişimde bulunmuştur. Temsilcinin 25 Ekim 1916 tarihli şifreli raporuna göre Bulgaristan bu taleplerden Batı Trakya'dan asker toplanması faaliyetine görünürde muvafakat etmişse de uygulamada aksaklıklar olmuştur. Bulgarların yazılı beyanlarına göre, Batı Trakya'dan toplanan 10.000 neferin 6.000 küsuru İstanbul'a sevk edilmiştir. Kalan 4.000 nefer Bulgar Depo birliklerinde bulunmaktadır (ATASE, BDH, 1919, 149, 001/89). Aynı rapora göre, Bulgarlar Müslüman nüfustan kendi 1'inci ve 3'üncü ordularına asker almakta ve bunları gizli tutmaktadırlar. Bulgaristan, sadece Depo birliklerindeki Müslüman askerlerin bir kısmını Osmanlı Depo birliklerine sevk etmektedir. Osmanlı askerî temsilcisi, Bulgar Başkumandanlığı'ndan Trakya'da daha önce istediklerimiz gibi eğitilmiş veya eğitimsiz askerlik hizmetine elverişli erlerin toplanmasıyla acemi er eğitim merkezlerinin noksanlarının tamamlanmasını ve geriye kalan personelin İstanbul'a gönderilmesini talep etmiştir. Ancak, Bulgarların çıkarları söz konusu olduğunda verdikleri sözde durmadıkları da Miralay Ali Bey'in raporunda belirtilen bir husustur (ATASE, BDH, 1919, 149, 001/90).

1917 yılı başında Osmanlı ordusunun personel açığı bunaltıcı bir seviyeye çıkmış, gerek Bulgaristan'dan gerekse Bulgaristan'ın işgal ettiği topraklardan “hidmet-i müsellahaya sâlih Müslüman itâ ve izamında hissedilecek bir surette atalet meşhud” olunduğu 24 Şubat 1917 tarihinde Osmanlı Başkumandanlığınca “Bulgaristan Hükümet-i Kraliyesi Ordusu Başkumandanlığı'na” bildirilmiştir. Osmanlı Başkumandanlığı ihtiyaç duyulduğunda kendisinin Müttefik Ordu Başkumandanlığının emirlerine toplu birlikler sevk etmekte tereddüt etmediğini hatırlatarak şimdi ise orduda silahlı hizmet yapmaya uygun Müslümanların “şimdiye kadar olduğu gibi Osmanlı ordusuna izam ve idhalleri”ni talep etmiştir. Gönderilecek efrad ne kadar çok olursa “müşterek düşmanın müessir bir surette mağlub edilmesi”nin o kadar kolaylaşacağı ifade edilmiştir (ATASE, BDH, 1919, 149, 001/241). Yukarıda zikredilen Drama, Serez, Kavala

¹⁴ 1999 Temmuz'unda NATO Kosova harekâtı kapsamında Kurmay Yarbay [Tümgeneral] İzzet Çetingöz komutasında Türk Tank Taburu'nun Prizren'e girişinin de Arnavut, Türk, Boşnak, Gorani, Mısırlı ve Kıptî bütün mahallî Müslüman halk tarafından büyük bir heyecan ve sıcaklıkla karşılandığı bilinmektedir. Türk birliklerinin Prizren'e ilk girişine ilişkin bk., (*Prizren'de Bayram Havası*, 1999, url.)

bölgelerinden 1917 yaz aylarında Depo birlikleri ve milis taburlarına önemli sayıda asker alınması, Bulgaristan'ın yukarıdaki Osmanlı Başkumandanlığı talebine kısmen olumlu cevap verdiği şeklinde yorumlanabilir.

Avusturya -Macaristan İşgalinde Kalan Balkan Topraklarından Osmanlı Ordusuna Gönüllü Toplanması

Bulgaristan kontrolünde bulunan topraklar yanında, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından işgal edilen topraklardan da Türk birlikleri için Müslüman personel toplandığı anlaşılmaktadır. 2 Kasım 1916 tarihinde Osmanlı Karargâh-ı Umumisi nezdinde bulunan “Avusturya-Macaristan Murahhas-ı Askerisi” işgal altında bulunan bölgelerden¹⁵ anılan tarihe kadar toplam 3.954 *Müslüman gönüllü*'nün 15'nci Osmanlı Kolordusu'na bütünleme personeli olarak verildiğini rapor etmiştir (ATASE, BDH, 1919, 149, 001/046). Aynı raporda Avusturya-Macaristan ordusuna esir düşmüş olan Müslümanlardan “hizmet-i harbiyeye gönüllü” olanların da Osmanlı birliklerine sevk edilecekleri ifade edilmiştir.

20 Şubat 1917 tarihinde Avusturya-Macaristan Ordusu Başkumandanlığı'nın 15'nci Kolordu için artık Arnavut gönüllüler gönderilmeyeceğinin beyanı üzerine, Bulgar Başkumandanlığı'na yazıldığı gibi, Harbiye Nezaretince anılan başkumandanlığa da 24 Şubat 1917 tarihinde bir yazı yazılır. Bu yazıda “Harbi Umumi'nin insan malzemesi cihetinden Türkiye'ye arz ettiği fevkalhad ihtiyacât nazar-ı itibara alınarak işbu menbanın kuruması pek şayan-ı teessüf bir hâl teşkil edecektir. Diğer cihetten Avusturya Macaristan hükûmetinin taht-ı işgalinde bulunan arazide mukîm hizmet-i müsellahaya salih Müslümanların tükendiği de tasavvur olunamaz” (ATASE, BDH, 1919, 149, 001/242) kanaati öne sürülür. Bulgar Başkumandanlığı'na yazılan yazıda olduğu gibi bu yazıda da Osmanlı ordusunun müttefikler lehine yaptığı fedakârlık hatırlatılmış, mümkün olduğu kadar çok fazla “hizmet-i müsellahaya salih Müslüman efradın 15'inci Kolordu-yu hümayununa değil, Dersaadet'e izamları hususu Avusturya Macaristan Ordusu Başkumandanlığından rica” olunmuştur¹⁶.

¹⁵ Bahse konu bölgeler Kosova kuzeyi ve Sancak bölgesi olmalıdır.

¹⁶ Anılan rapor daha ayrıntılı bir içerikle Alman Başkumandanlığı'na da yazılmıştır (ATASE, 1919, 149, 001/243). Bu raporda Osmanlı ordusunun personel sıkıntısı Müttefik Başkomutanlığa yazılırken Osmanlı ordusunun silahaltına aldığı toplam asker sayısı zikredilmiştir. Bu raporu kullanan resmî bir yayında yanlış bir yorum yapılarak müterakim olarak verilen yıllık celbedilen asker sayıları bir daha toplanarak Mart 1917 itibarıyla 6.826.176 rakamı verilmiştir (*Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari ve Lojistik*, X'uncu Cilt, 1985, s. 323). Oysa anılan tarih için belgenin verdiği silahaltına alınan asker sayısı “tahminen 2.855.000”dir. Esasen, yaklaşık 7 milyon kişinin askere alınması için Osmanlı İmparatorluğu'nun insan kaynağı yeterli ve geniş değildir. Resmî yayının verdiği

Osmanlı Harbiye Nezareti tarafından yapılan bu talebe karşılık yaklaşık iki ay sonra 29 Nisan 1917 günü, Avusturya-Macaristan Ordusu Başkumandanlığınca, bu talebin karşılanması için “mümkün olduğu kadar gayret edileceği” beyan edilmiştir (BOA, HR.SYS, 2434/57). Bununla, Avusturya-Macaristan birliklerince “işgal edilmiş olan arazideki harb gönüllüsü Müslümanların izamı suretiyle” askerî bir yardım düşünüldüğü bildirilir. Ancak bu gönüllü efradın vatandaşlıklarına “hiçbir suretle ilişilmemek şartıyla Dersaadet’e sevkleri”nin kabul olunabileceği ifade edilir. Vatandaşlık meselesinin harp sonunda verilecek karara ertelenmesi gerektiği de dile getirilmiştir.

Avusturya-Macaristan İstanbul askerî temsilciliğinin Osmanlı ordusuna gönüllü toplanmasına ilişkin yukarıda ifade edilen şartı bildirdiği yazısında, ayrıca anılan şartın kabul edildiğinin yazılı olarak bildirilmesi hâlinde de gönüllülerin gönderilmesine *derhal* başlanacağı taahhüt edilmiştir. Buna karşılık olarak Harbiye Nezareti 17 Mayıs 1917 tarihinde yukarıdaki şarta Osmanlı Devleti’nin *tamamıyla muvafakat* ettiği cevabını vermiştir. Aynı gün bu cevap, *cereyan-ı hâle* uygun olarak işlem yapılması dileğiyle Enver Paşa imzasıyla Hariciye Nezaretine de yollanır. Harbiye Nazırı Enver Paşa’nın muvafakat cevabından 3 gün sonra “Belgrad’da tebaa ve menâfi-i Osmaniyye’yi himayeye memur” İsmet Bey tarafından 20 Mayıs 1917 tarihinde Hariciye Nezareti’ne “Yeni Pazar ve Pirepol’deki ahali-yi İslâmiyyeden gönüllü sıfatıyla 800 kişi cem edilmiş” olduğu rapor edilmiştir (BOA, HR.SYS, 2435/33). İsmet Bey, raporunda anılan gönüllülerin 200’er kişilik dört kafele hâlinde Belgrad üzerinden Sofya yoluyla İstanbul’a sevk edileceğini ve 25 Mayıs 1917 günü kafilelerin Sofya’ya ulaşacağını bildirmiş ve aynı raporu Harbiye Nezareti’ne de gönderdiğini ilave etmiştir.

İsmet Bey 10 Temmuz 1917 tarihinde de Belgrad’da ilgili makamlardan aldığı bilgiye göre daha önce toplanan gönüllülerden olup sevkleri ertelenmiş olan 139 kişinin de yakında Avusturya kafilesiyle beraber Mitroviçe-Niş yoluyla İstanbul’a hareket ettirileceğini rapor etmiştir.

Avusturya-Macaristan Ordusuna İstanbul, Bulgaristan ve Romanya’dan Arnavut Gönüllülerin Katılması

Budapeşte Başşehbenderliğinin 26 Aralık 1915 tarihli raporuna göre Avusturya-Macaristan sefaretinin de ülkesinin işgal ettiği Balkan topraklarında jandarma olarak istihdam edilmek üzere, Teşkilat-ı Mahsusa ile iş birliği içinde İstanbul’dan yevmiyesi 3 krona Balkan muhacirlerinden gönüllü topladığı anlaşılmaktadır Aralarında birkaç Türk, Çerkez ve Arap bulunduğu “rivayet” edilmesine rağmen, Bulgaristan ve Romanya’dan kendi arzularıyla gelmiş olan 150 civarındaki gönüllü ile beraber toplam 700 civarındaki gönüllünün büyük

hatalı malumatı, adı geçen yayına atıfta bulunmadan doğrudan belgeyi referans vererek aktaranlar da tekrarlamışlardır (bk. Yılmaz, 1993, s. 171).

çoğunluğu veya tamamı Arnavut'tur. "Vatanlarının badi-i izmihlalleri olan Sırp'lara karşı harb etmek" üzere gönüllü olduklarını ileri sürmektedirler (BOA, HR.SYS, 2319/4). Görev yaptıkları Bosna'da çıkan bir hadise üzerine Macaristan'a gönderilen bu gönüllüler, *bilâd-ı Kosova*'da görevlendirilmemeleri veya İstanbul'a iade edilmemeleri hâlinde, kışlarına Osmanlı bayrağı çekerek isyan edeceklerini Budapeşte Başkonsolosu Ahmet Hikmet [Müftüoğlu] Bey'e bildirmişlerdir. Başkonsolosun girişimi ile anılan gönüllülerin bir kısmı İstanbul'a gönderilerek diplomatik bir kriz önlenmiştir.

Yukarıda zikredilenlere ilaveten, İzmir'den de Arnavut muhacir gönüllülerinin Avusturya-Macaristan ordusunda hizmete alındığı anlaşılmaktadır. Budapeşte Başşehbenderliğinin 18 Şubat 1917 tarihli bir raporunda Duçan (Kosova'da İpek ve Yakova arasında bir mevki) doğumlu 38 yaşındaki Mehmed bin Muharrem adlı 4'ncü Bosna-Hersek İhtiyat Alayı erlerinden İzmir'den gelmiş Arnavut bir gönüllünün İtalya cephesinde şehit olduğu bildirilmiştir (BOA, HR.SYS, 2431/67). Söz konusu alay erlerinin Müslüman gönüllülerden olduğu kabul edilebilirse de Osmanlı arşiv belgeleri personel kaynağı hakkında bize şimdilik ayrıntılı veri sağlamamaktadır.

Münferit Gönüllü Başvuruları

İşgal altında tuttuğu topraklarda Avusturya-Macaristan ile Osmanlı İmparatorluğu arasında toplu gönüllü sevkleri muvafakatinden önce, Osmanlı ordusunda gönüllü asker olmak isteyenlerin münferit başvurularına örnek olarak 1916 Ağustos'unda Yeni Pazar [Novi Pazar] yakınlarındaki Pirepol'de askerî hükümet temsilciliğine başvuran Üzeyir Çuturiç gösterilebilir. Üzeyir Çuturiç, Osmanlı idaresi zamanında en son Balkan Harbi'nde Edirne savunması dâhil Türk ordusunda 5,5 yıl askerlik yaptığından bahisle, nerede olursa olsun Türk ordusunda hizmet etmek için ilgili makamların kendisine izin vermesini iki tanık huzurunda beyan etmiştir (BOA, HR.SYS, 2426/40)¹⁷. Çuturiç'in talebi Avusturya-Macaristan diplomatik kanallarınca İstanbul'a iletilmiştir (BOA, HR.SYS, 2428/6). Harbiye Nezareti 8 Kasım 1916, gönüllü şahıs Sırbistan'ın işgal ettiği yerler ahalisinden ise hemen, Avusturya-Macaristan vatandaşı ise ve söz konusu hükümet muvafakat ederse Galiçya'daki ordu-yu Osmani'de istihdam olunacağını bildirmişlerdir.

Bir başka münferit gönüllü müracaatında da Avusturya'nın Yurok istasyonunda görevli Manastırlı Başçavuş Ramazan Bahri bin Hayreddin, Harbiye Nezareti'ne dilekçe vererek arkadaşları ile beraber "Osmanlı ordusuna gönüllü olarak dahalet arzusunda olduklarını" bildirmiş, hatta kendisini görev yaptığı istasyonun *Osmanlı kumandanı* olarak takdim etmiştir. Harbiye Nezareti, 24 Haziran 1916 tarihinde bahse konu dilekçe ile ilgili inceleme yapılması için

¹⁷ Çuturiç'in Boşnakça kaleme alınan başvuru mazbatası, bu çalışma için Mirnes Çosiç tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir.

Viyana Sefareti'ne talimat verilmesini Hariciye Nezaretinden talep etmiştir (BOA, HR. SYS, 2422/60). Hariciye Nezareti de bir ay kadar sonra Viyana Sefaretine konu hakkında tahkikat yapması için direktif vermiştir. İnceleyebildiğimiz belgelere göre Osmanlı makamları bu tarz münferit gönüllü başvurularını ciddiye almış ve gereğinin yapılması için işleme sokmuştur¹⁸.

Gönüllülerden Şehitler

Arşiv belgeleri arasında Bulgaristan ve Romanya'dan gönüllü olarak Osmanlı ordusuna katılan iki neferin Mısır ve Irak cephelerinde katıldıkları seferlerde hastalıktan vefat ettiklerini gösteren iki belgeye rast gelinmiştir. Harbiye Nezaretinin 11 Haziran 1916 tarihli yazısına göre, Bulgaristan'ın Hezargrad ahalisinden Mehmet Ali oğlu Tatar Hüseyin birliği ile beraber Mısır seferinden dönerken hastalıktan vefat etmiştir. Anılan yazı ile vefat eden erin ailesine haber verilmesi Hariciye Nezaretinden talep edilmiştir (BOA, HR.SYS, 2421/83).

Bir diğer belgede *Romanya vilayetinin*, Tutrakan kazasının, Üçgönlü mahallesinden Ali oğlu Salim'in, taburu ile birlikte Irak'a gelmekteyken yolda hastalanarak Musul Hastanesinde vefat ettiği bildirilmektedir. Harbiye Nezaretinin 29 Mayıs 1916 tarihli yazısına göre vefat eden 19 yaşındaki gönüllü nefer 13'üncü Kolordu, 24'üncü Tümen, 3'üncü Alay, 3'üncü Tabur, 13'üncü Bölüğün 15'inci Mangasına mensuptur. Hariciye Nezareti, Harbiye Nezaretinin söz konusu yazısı gereği Romanya'nın İstanbul diplomatik temsilciliğine olayı haber vererek gönüllünün ailesine haber ulaştırılmasını talep etmiştir (BOA, HR.SYS, 2421/34).

Bu iki münferit örnek, şehit olan gönüllülerin ailelerine şهادetlerinin haber verilmesine özen gösterildiğini ispat etmektedir. Ancak daha sonra sayıları binlere ulaşan gönüllü şehitlerin¹⁹ ailelerine usulünce haber verilme işlemlerinin yapılamadığını tahmin edebiliriz.

¹⁸ Mesela, Avusturya ordusunda vaktiyle subaylık da yaptığını ileri süren Yeni Pazarlı Paşa bin Arif hakkında yazışmalar için bk. BOA, HR.SYS, 2420/81.

¹⁹ Mevcutları kayda değer ölçüde Rumeli gönüllülerinden oluşan Galiçya, Romanya ve Makedonya cephelerindeki Osmanlı kuvvetlerinin zayıyatının 40 bin kadar olduğu resmî bir yayında ifade edilmektedir (*Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari ve Lojistik*, X'uncu Cilt, 1985, s. 319).

Sonuç

Rumeli'nden sağlanan gönüllü Müslümanların kesin sayısını tespit etmek zor görünmektedir. 24 Şubat 1917 tarihli Harbiye Nezaretinin Alman Başkumandanlığı'na gönderdiği bir raporda "Sırbistan, Karadağ ve Arnavutluk'un feth ve zabtından sonra oralarda mukim kesirül mikdar Müslümanlardan gönüllü olarak müracaat edenlerin Avusturya Macaristan ve Bulgaristan orduları başkumandanlıkları tarafından Ordu-yu Osmani'ye" (ATASE, 1919, 149, 001/243) toplam 43.243 nefer olarak gönderildiği ifade edilmiştir.

Bu sayıya Romanya gönüllüleri, Batı Trakya'dan Struma Nehri'ne kadar olan bölgeden askere alınanlar ile anılan tarihten sonra Sancak bölgesinden İstanbul'a sevk edilen gönüllüler de ilave edilince miktarın kabaca 50 bini aştığı kabul edilebilir.

İncelemeye konu olan gönüllülerin, etnik açıdan sırasıyla Arnavut, Türk, Boşnak ve diğer Müslüman²⁰ unsurlardan olduğu değerlendirilebilir. Romanya, Batı Trakya'dan Struma Nehri'ne kadar olan bölge ve Bulgaristan'dan gelen gönüllülerin ağırlıklı olarak, Makedonya, Kosova ve Sancak gönüllülerinin kısmen Türk, Yenipazar ve havalisinden gönüllülerin büyük çoğunlukla Boşnak ve geri kalan büyük çoğunluğun Arnavut olduğunu²¹ kabul etmek hatalı olmayacaktır²².

Balkan Müslümanlarından harp esnasında 50 bin üzerinde yetişkin, üretken genç gönüllünün Osmanlı ordusuna katılması ile Romanya, Makedonya, Bulgaristan, Batı Trakya ile Struma Nehri'ne kadar olan bölgede Türk nüfus oranını az da olsa düşürdüğü tahmin edilebilir. Bu durumun Bulgaristan'ın kısa ve uzun dönemde etnik homojenleştirme politikalarına hizmet ettiğini ileri sürmek hatalı olmayacaktır. Aynı durum, harp sonrası dönemde Yunanistan açısından Batı Trakya'dan Struma Nehri'ne kadar bölge için de söylenebilir. Avusturya-Macaristan'ın ise işgal ettiği bölge topraklarında Müslüman nüfusun

²⁰ Bulgaristan'da Pomak, Makedonya'da Torbeş, Kosova'da Gorani olarak bilinen Slavik diyalektler konuşan Müslüman gruplar.

²¹ Yukarıda zikredilen 43.243 gönüllü sayısının kısmi bir dökümü Bulgaristan ordusu nezdindeki Osmanlı Askerî Murahhası tarafından Harbiye Nezaretine yazılmıştır. Üzerinde tarih bulunmayan evrak 1917 başına ait görünmektedir. "Arnavut", "Arnavutluk'tan" olarak belirtilenler toplam sayıda önemli bir yekûn tutmaktadır (ATASE, BDH, 1945, 235, 1/3). Aynı belgede diğer katılımlar etnik bir mensubiyet ifade etmeyecek şekilde "Makedonyalı", "Makedonya'dan", "Trakyalı" ve "Trakya'dan" şeklinde yazılmıştır.

²² Galiçya cephesine 19 Ekim 1916 tarihinde gönderilen 3.000'e yakın mahallî gönüllü arasında Türkçe konuşabilenlerin oranın %20 olduğu bildirilmiştir (Akçakayalıoğlu, 1967, s. 87).

azalması sonucunu veren gönüllü toplama faaliyetlerinde etnik bir hesap gütmeye tahmin edilmektedir. Osmanlı Devleti yönünden bakıldığında ise kendisini insan kaynağı açısından da bunalmış hissettiği harp yıllarında Balkanların bir kısmı Türk, Müslüman insan gücünü kullandığı ancak orta ve uzun vadede bölgede kendisine müzahir unsurların sayılarının azalmasına yol açtığı görülmektedir.

Balkan Harbi sırasında bölgede gerek Türk gerekse diğer Müslüman halkın topraklarını savunmak için genel olarak hemen hiçbir fedakârlığa yanaşmaması ve hatta Selânik, Üsküp, Gostivar, Köprülü ve İpek gibi şehirlerin düşmana harp edilmeden verilmesini talep edecek kadar Osmanlı Devleti ile gönül bağlarını koparmış olmasına [(Çakmak, 2011, ss. XIV-XV, 17, 87), (Grebene, 1976, ss. XXIV, LII), (Kerimî, 2011, ss. 14, 59), (Apak, 1957, s. 27) ve (Saygılı, 2012, s. 140)] rağmen, aradan geçen birkaç yıl sonra bölgenin mahallî halkının önemli sayıda Osmanlı ordusuna gönüllü olarak katılma arzusu göstermesi Osmanlı yönetiminden sonra gelen işgal idarelerinin uyguladıkları baskı ve zulme dayanan etnik homojenleştirme politikalarıyla izah edilebilir²³. Etnik arındırma politikalarının ağır baskılarını kısa sürede yaşayan Müslüman unsurların²⁴ Sultan Mehmed Reşad'ın *cihad* çağrısına önemli oranda uyduğu anlaşılmaktadır. Teşkilat-ı Mahsusa'nın bu çerçevede zikredilen bölgelerde bir faaliyetine, erişebildiğimiz belgelerde rast gelinmemiştir²⁵.

Mahallî halkın kayda değer sayıda gönüllüyle Osmanlı ordusuna katılarak gerek Makedonya, Romanya ve Galıçya cephelerinde ve gerekse Osmanlı ordusunun mücadele ettiği diğer cephelerde harbe katılmasının, literatürde hak ettiği yeri

²³ Eski Sırbistan'da Sırlar, etnografik istatistiklerde kendi işlerine gelmeyen verileri düzeltme yönünde ulusal bir çabayla tamamen sistemli bir şekilde Müslüman nüfusu yok etmektedirler (Malcolm, 1999, s. 311).

Balkan Harbi'nin sebep ve sonuçlarını Amerikalı, Fransız, İngiliz, Alman, Avusturya ve Rus akademisyen, diplomat ve hukukçularından kurulu bir uluslararası komisyon incelemiştir. Komisyon incelemesi sonucunun yayımladığı raporda Müslüman halkın harp sırasında Bulgar, Sırp ve Yunanlardan gördüğü zulümleri ayrıntılarıyla yazmıştır (*Report of the International Commission to Inquire into the Causes and Conduct of the Balkan Wars*, 1914, 71-78, 148-207, 227-284).

Kosova'yı işgal eden Sırp yönetiminin Müslüman halka uyguladığı baskı politikaları hakkında Osmanlı diplomatik raporları için bk. BOA, HR.SYS, 2413/2.

²⁴ Balkan Harbi sırasında İzmir'de 1000 kadar Girit muhacirinin "Lâ ilahe illallah" nidalarıyla kışlaya yürümesi ve gönüllü olarak harbe sevklerini talep etmeleri (Özdemir, 2005, s. 427), muhtemelen büyük bir kısmı Türkçe dahi bilmeyen bir kitlede cebri etnik arındırma politikalarının nasıl dinî bir hissiyat içinde tepki ve gayret meydana getirdiğine örnektir.

²⁵ Teşkilat-ı Mahsusa'nın diğer bölgelerden gönüllü asker toplama girişimleri için bk. (Safi, 2012, ss. 180-208) ve (Beşikçi, 2012, ss. 157-202).

alamaması tuhaf karşılanabilir²⁶. Bu durumun kuvvetle muhtemel çeşitli nedenleri mevcuttur.

Bunlardan birisi olarak, yukarıda işaret edilen Balkan Harbi esnasında mahallî halkın ülke savunmasına kayıtsızlığının ve yer yer menfi tutumunun sosyal hafızadaki izleri kabul edilebilir²⁷.

Diğer taraftan, Cumhuriyet’le inşasına başlanan ulus devletinin, kendi varoluşunun ontolojik gerekçelerinden birisi olarak gördüğü “halife” sıfatını da taşıyan Osmanlı padişahının Birinci Dünya Harbi’nde Müslümanlara *cihad* çağrısının cevap bulmadığı diğer taraftan son dönemde Türk olmayan Müslümanların yani Arap ve Arnavutların *ihanet ettikleri* kabulü, Rumeli’nden kritik zamanlarda orduya katılan unsurların bu önemli katkılarının resmî tarih yazımında öne çıkarılmamasının bir diğer sebebi olarak görülebilir.

Kayda değer bir diğer sebep olarak da konuya ilişkin arşiv malzemesine akademisyen ve araştırmacıların erişim güçlüğü görülmelidir. Belgeye ulaşmak için gereken bürokratik işlemlerin fazlalığı yanında, bazı temel arşiv fonlarının nerede olduğunun dahi bilinmemesi bir diğer faktördür²⁸.

Bir başka neden olarak, 20’nci yüzyıl tarih yazıcılığında da etkisi bilinen ideolojik tercihler görülebilir. Osmanlı İmparatorluğu’na son döneminde mücbir bir gerekçe yokken mahallî halkın önemli sayıda gönüllü muharip asker ile destek vermesi, Osmanlıların hemen bütün etnik gruplara zulüm ve baskıdan başka bir şey vermediğini ileri süren yerleşik paradigmanın tutarlı olarak izah edeceği bir olgu sayılmamalıdır. Bu yüzden Balkanlar’daki geçmişi kurgulayan çağdaş milliyetçilikler de konuyu görmezlikten gelmeyi tercih etmiş görünmektedir.

²⁶ Bir resmî yayında Makedonya cephesindeki 20’nci Kolordu’ya bağlı tümenlerin 12.000’er mevcutla cepheye geldikleri ancak gönüllü mahallî katılımlar ile 18.000’er mevcutla Türkiye’ye döndükleri ifade edilmiştir. Ancak bahse konu yayın, toplanan Müslüman mahallî gönüllülerinin tamamını “yerli Türkler” ve “bölgedeki Türkler” olarak ifade etmeyi tercih etmiştir (Ciner, 1967, ss. 71-72.) ve (*Birinci Dünya Harbi’nde Türk Harbi*, 1996, s. 249). Bir başka resmî yayında, Osmanlı ordusuna katılanlar “Batı Trakya ve Makedonya’dan Türk uyruklu olanlar” olarak ifade edilmiştir (*Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi 1908-1920*, III’üncü Cilt, 6’ncı Kısım, 1982, s. 785).

²⁷ Balkan Harbi’ne katılmış olan subayların Cumhuriyet devrinde yayımlanmış anı ve anlatılarında olumsuz Arnavut imgelerine sıkça rast gelinmesi sosyal hafızadaki menfi izler olarak görülebilir. Yukarıda işaret edilen subayların eserleri dışında bk. Külçe, 1944, ss. 426, 429-431.

²⁸ Yukarıda işaret edilen, Osmanlı Devleti’nin askerlik şubesi göndererek asker topladığı iki ayrı terhis tezkeresi üzerinde görülmesine rağmen anılan bölgelerdeki asker alım faaliyetlerine ilişkin kayıtların nerede bulunduğunu öğrenmek dahi mümkün olmamıştır.

Erişilebilen kısıtlı arşiv malzemesi ile yapılan bu başlangıç çalışmasından öte, Birinci Dünya Savaşı'nda Rumeli'nden Osmanlı ordusuna katılan gönüllülerin sayı, etnik dağılım, muharebe etkinlikleri ve zayıat oranlarının arşiv belgeleri ve diğer kaynaklardan faydalanarak literatüre kazandırılmasının yaklaşık yüz yıl sonra *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbinin* daha sağlıklı değerlendirilmesine katkı sağlayacağı umulmaktadır. Özellikle etnik gruplara göre katılımın gerçek boyutunun ayrıntılarıyla ortaya konulması, neredeyse yüz yıldır gölgede kalmış bir hakikatin gün yüzüne çıkması yanında, Türkiye'nin Balkan politikasında istifade edebileceği bazı yeni moral dayanaklar da sağlayabilecektir.

Kaynakça

Arşiv vesikaları metin içinde ilgili dipnotlarda gösterilmiştir.

Akçakayalıoğlu, C. (1967). *Birinci Dünya Harbi VII'nci Cilt Avrupa Cepheleeri I'inci Kısım (Galiçya Cephesi)*. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı.

Apak, R. (1957). *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*. Ankara: E. U. Basımevi.

Baki. (1933). *Büyük Harpte Kafkas Cephesi, Cilt 1*. İstanbul: Askerî Matbaa.

Bayur, Y. H. (1957). *Türk İnkılabı Tarihi, Cilt III, Kısım 3*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Bayur, Y. H. (1983). *Türk İnkılabı Tarihi, Cilt III, Kısım 4*, (2. bs.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Bayur, Y. H. (1991). *Türk İnkılabı Tarihi, Cilt III, Kısım 1*, (3. bs.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Bayur, Y. H. (1991). *Türk İnkılabı Tarihi, Cilt III, Kısım 2*, (3. bs.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Belen, F. (1964). *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, 1914 Yılı Hareketleri*. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı.

Belen, F. (1964). *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, 1915 Yılı Hareketleri*. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı.

Belen, F. (1965). *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, 1916 Yılı Hareketleri*. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı.

Belen, F. (1966). *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, 1917 Yılı Hareketleri*. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı.

Belen, F. (1967). *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, 1918 Yılı Hareketleri*. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı.

Beşikçi, M. (2011). "İhtiyat Zâbiti'nden Yedek Subaya": Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Sorunlu Askerlik Kategorisi Olarak Yedek Subaylık ve Yedek Subaylar, 1891-1930. *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, 13, 45-89.

Beşikçi, M. (2012). *The Ottoman Mobilization of Manpower in the First World War-Between Voluntarism and Resistance*. Leiden-Boston: Brill.

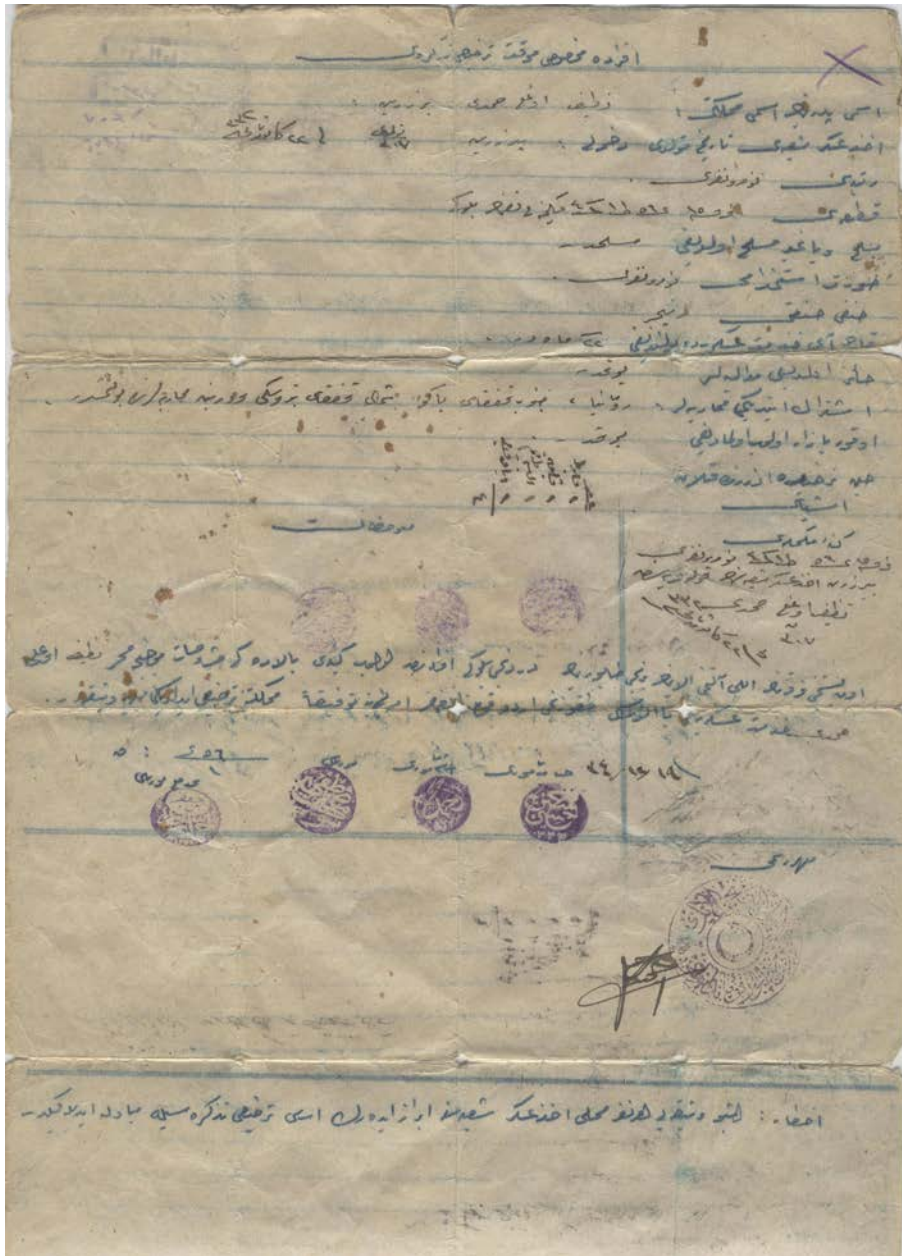
Bıyıklıoğlu, T. (1992). *Trakya'da Millî Mücadele, Cilt 1*, (3. bs.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- Ciner, K. (1967). *Birinci Dünya Harbi VII'nci Cilt Avrupa Cepheleeri 3'üncü Kısım (Makedonya Cephesi)*. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı.
- Çakmak, F. (2011). *Batı Rumeli'yi Nasıl Kaybettik?*. A. Tetik (Haz.). İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Dobrav, A. (2005). 1915 Yılında Türk- Bulgar Sınırının Düzeltilmesi. *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askerî Siyasi İlişkileri* içinde (ss. 1-7). Ankara: Genelkurmay Başkanlığı.
- Erem, M. (2006). *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Rumeli Müfrezesi (Takviyeli 177'nci Piyade Alayı)*. Z. Türkmen ve A. Keskin (Haz.), Ankara: Genelkurmay Başkanlığı.
- Görgülü, İ. (1993). *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Grebene, B.F. (1976). *Balkanlarda Tedhiş ve Gerilla*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Kerimi, F. (2001). *İstanbul Mektupları*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Kon, K. (2011). *Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'daki Müslüman Esir Kampları (1914-1918)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Kosova'da Çanakkale Şehitleri Anıldı*. 23 Mart 2010 tarihinde <http://www.beyazgazete.com/haber/2010/03/19/kosova-da-canakkale-sehitleri-anildi.html> adresinden erişildi.
- Külçe, S. (1944). *Osmanlı Tarihinde Arnavutlar*. İzmir: [yy].
- Malcolm, N. (1999). *Kosova Balkanları Anlamak İçin* (Ö. Arıkan, Çev.). İstanbul: Sabah Kitapları.
- Özdemir, M. (2005). Balkan Savaşı'nda Gönüllü Birlikler. *Dokuzuncu Askerî Tarih Semineri Bildirileri I* içinde (ss. 423-435). Ankara: Genelkurmay Başkanlığı.
- Prizren'de Bayram Havası*. 17 Aralık 2012 tarihinde <http://www.radikal.com.tr/1999/07/05/dis/01pri.html> adresinden erişildi.
- Report of the International Commission to Inquire into the Causes and Conduct of the Balkan Wars*. (1914). Washington: Carnegie Endowment for International Peace.
- Safi, P. (2012). *The Ottoman Special Organization Teşkilat-Mahsusa: An Inquiry into its Operational and Administrative Characteristics*. Basılmamış Doktora Tezi. İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Ankara.
- Saygılı, H. (2012). Balkan Harbi'nde Osmanlı Bozgununun Karanlık Yüzü: Dönemin Tanıklarının Gözüyle Müslüman Ahalide İnsan Kalitesi ve Sosyal Çözülme Problemi. *Türkiye Günlüğü*, 112, 136-146.
- Yıldız, G. (2009). *Neferin Adı Yok-Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)*. İstanbul: Kitabevi.
- Yılmaz, V. (1993). *I'inci Dünya Harbi'nde Türk -Alman İttifakı ve Askerî Yardımları*. İstanbul: Cem Ofset Matbaacılık.
- (1914). Map of the Balkan States in Accordance with Recent Treaties. *The Geographical Journal*, 43(5), 559-566.
- (1928). *Düstur II. Tertip 8. Cilt*. İstanbul: Başvekâlet Müdavenet Müdiriyesi.

- (1928). *Düster II. Tertip 9. Cilt*. İstanbul: Başvekâlet Müdavenet Müdüriyeti.
- (1979). *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Sina Filistin Cephesi, IV'üncü Cilt, 1'inci ks.* Ankara: Genelkurmay Başkanlığı.
- (1982). *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi 1908-1920, III'üncü Cilt, 6'ncı Kısım*. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı.
- (1985). *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari ve Lojistik, X'uncu Cilt*. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı.
- (1986). *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Sina Filistin Cephesi, IV'üncü cilt, 2'nci ks.* Ankara: Genelkurmay Başkanlığı.
- (1993). *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Kafkas Cephesi 3'üncü Ordu Harekâtı, III'ncü cilt, 2'nci ks.* Ankara: Genelkurmay Başkanlığı.
- (1996). *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Avrupa Cephesi*. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı.
- (2001). *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, Irak İnan Cephesi 1914-1918, III'ncü Cilt, 2'nci ks.* Ankara: Genelkurmay Başkanlığı.
- (2009). *Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri Cilt 2*. H. Toker ve N. Aslan (Haz.), Ankara: Genelkurmay Başkanlığı.

Ekler:

Ek A. Prizren Ahz-ı Asker Şubesinde 4 Şubat 1916 tarihinde silahl altına alınan er Nazif oğlu Hamdi'nin 19 Aralık 1918 tarihli terhis tezkeresi ön yüzü

Ek B. Prizren Ahz-ı Asker Şubesinde 2 Haziran 1916 tarihinde silah altına alınan er Adem oğlu İsmail'in 19 Aralık 1918 tarihli terhis tezkeresi ön yüzü

